

Universiteit Twente, Faculteit Gedragwetenschappen

Het sociaal en psychisch welzijn van asielzoekers en de aanwezigheid van stichting De Vrolijkheid.

Een kwalitatief onderzoek op AZC Markelo

Naam: Cindy Paans

Begeleiders: 1. Dr. C.H.C. Drossaert (Universiteit Twente)

2. Dr. P. Wilhelm (Universiteit Twente)

3. Mevr. K.M. Waanders (De Vrolijkheid)

Datum: 15 april 2011

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	4
Summary	5
1 Inleiding.....	6
1.1 De asielzoeker in Nederland.....	6
1.2 Het welzijn van minderjarige asielzoekers	6
1.2.1 Posttraumatische stress	7
1.2.2 Veerkracht	8
1.3 Stichting de vrolijkheid	8
1.3.1 Doelstellingen.....	9
1.3.2 AZC Markelo	10
1.4 Het effect van creatieve activiteiten	11
1.5 De onderzoeksvraag.....	13
2 Methoden.....	14
2.1 Steekproef en procedure	14
2.2 Interviewschema	15
2.3 Analyse	16
3 Resultaten.....	17
3.1 Deelname aan de activiteiten.....	17
3.2 Redenen voor deelname	17
3.2.1 Sociale aspecten	18
3.2.2 Vrolijkheid.....	20
3.2.3 Leren.....	21
3.2.4 Afleiding.....	21
3.2.5 Autonomie en controle	22
3.2.6 Hobby	23
3.2.7 Verhaal	23
3.2.8 Veerkracht	24
3.3 Negatieve aspecten	24
3.4 De vijf doelstellingen van de Vrolijkheid	25
3.3.1 Vrolijkheid.....	26
3.3.2 Vertrouwen	26
3.3.3 Veerkracht	27
3.3.4 Verhaal	27
3.3.5 Veiligheid	28
3.3.6 De meest gewaardeerde doelstelling.....	28
3.3.7 De minst gewaardeerde doelstelling.....	29

4 Conclusies en discussie.....	30
4.1 Conclusies en aanbevelingen	30
4.2 Beperkingen en mogelijkheden voor vervolgonderzoek	31
Referenties	33

Samenvatting

In opdracht van de Stichting ter Bevordering van Vrolijkheid werd een onderzoek uitgevoerd op asielzoekerscentrum Markelo. De stichting biedt onder andere daar één keer per week creatieve activiteiten aan voor asielzoekerkinderen, waaronder rappen, breakdance en een meidenactiviteit. Het effect van deze activiteiten op het sociaal en psychisch welzijn van de deelnemende kinderen is onderzocht door middel van semigestructureerde interviews. Ook werd gekeken naar hoe de deelnemers de vijf doelstellingen van de stichting (i.e. vrolijkheid, vertrouwen, veerkracht, verhaal en veiligheid) beoordeelden. Dertien jongeren in de leeftijd van 12 tot 21 jaar namen deel aan het onderzoek. Uit het onderzoek is gebleken dat de activiteiten het welzijn van de jongeren verbetert doordat zij vrolijker worden, zij de activiteiten leerzaam vinden en van grote sociale waarde achten. Ook wordt een gevoel van autonomie en controle ervaren en biedt de activiteit een mogelijkheid tot het uiten van het verhaal, afleiding en iets te doen. Mogelijk ervaren de jongeren ook meer veerkracht. De doelstellingen vrolijkheid en vertrouwen werden door de deelnemers het meest genoemd als beste doelstellingen. Veiligheid werd minder vaak genoemd. Verhaal werd zowel als beste en als minst gelukke doelstelling benoemd. Veerkracht werd niet door de deelnemers benoemd als goed gelukt of minder goed gelukt. De belangrijkste implicaties van het onderzoek zijn dat rekening dient te worden gehouden met het belang van het sociale en leerzame component van de activiteiten.

Summary

This research project was performed for the 'Stichting ter Bevordering van Vrolijkheid' at the refugee asylum centre in Markelo. The foundation offers creative activities to refugee minors, such as rap, break dance and girls activities in weekly workshops. The effect of these activities on the children's social and psychological wellbeing was investigated with semi-structured interviews. The participants were also asked to evaluate the five main objectives of the foundation (i.e. happiness, trust, resilience, narrative and safety). Thirteen children aged between 12 and 21 years old, took part in the study. The results show that the activities improve the wellbeing of the youth through making them happier. They also consider the activities to be instructive and especially value its social aspects. The activities give the participants a sense of control, an opportunity to tell their story and a way to distract themselves. It is considered to be something that occupies their time. Possibly the participants experience an increase in resilience as well. The objectives happiness and trust were evaluated best by the participants. Safety was not considered so successful. The objective 'narrative' was evaluated positive as well as negative. Resilience was considered to be average. The main implications of the research are that it has to be taken into account that both the social and the instructive component are of great importance in the activities.

1 Inleiding

Naar aanleiding van een verzoek van de Nationale stichting ter bevordering van Vrolijkheid, ook wel 'De Vrolijkheid' genoemd, om het effect van hun activiteiten te evalueren, werd een onderzoek uitgevoerd. In het onderstaande stuk zal allereerst ingegaan worden op de situatie van asielzoekers in Nederland. Hierbij zal ook kort ingegaan worden op de asielprocedure. Vervolgens zal vanuit de literatuur gekeken worden wat er al bekend is over het welzijn van asielzoekers. Na deze uiteenzetting zal worden ingegaan op stichting de Vrolijkheid zelf. Hierbij wordt aandacht besteed aan de activiteiten die georganiseerd worden en de doelstellingen die de stichting voor ogen heeft. Ten slotte zal vanuit de literatuur bekeken worden wat al bekend is over het effect van gelijksoortige activiteiten. Dit alles zal leiden tot de onderzoeksvragen en de bijbehorende hypothesen.

1.1 De asielzoeker in Nederland

Wanneer een asielzoeker Nederland binnenkomt, moet hij zich melden bij de immigratie- en naturalisatiedienst. Hij komt te wonen in een ontvangstlocatie. Tijdens de procedure van onderzoek of de asielzoeker in Nederland mag blijven, verhuist deze naar een opvanglocatie. Afhankelijk van wat de beslissing is met betrekking tot zijn status, zijn er twee mogelijke vervolgen op dit verhaal. Als hij in Nederland mag blijven, krijgt hij na een tijd woonruimte aangeboden. Als hij uit Nederland weg moet, verhuist hij naar een terugkeerlocatie. Na deze negatieve beslissing mag de asielzoeker nog maar vier weken in Nederland verblijven voordat hij het land uit moet (COA, z.d.-c). Het streven is dat deze procedure waarbij de asielzoeker in opvang verblijft, hooguit een jaar duurt (COA, z.d.-a). Op 1 augustus 2010 verbleven 21.531 asielzoekers in een asielzoekerscentrum (AZC). Hiervan waren 7.351 (34.1%) tussen de 0 en 19 jaar (COA, z.d.-b).

1.2 Het welzijn van minderjarige asielzoekers

Het welzijn van kinderen in asielzoekerscentra laat veel te wensen over. Jonge asielzoekers hebben te maken met een moeilijke situatie waarin ze zich moeten aanpassen aan het nieuwe land (McCarthy & Marks, 2010). Naast klachten ontstaan uit het trauma dat de kinderen in hun land van herkomst hebben meegemaakt, lijkt er ook sprake te zijn van psychische en fysieke klachten als gevolg van het verblijf in een AZC (Lorek, et al., 2009). Deze klachten komen veelvuldig voor.

In 2009 is in Groot-Brittannië onderzoek gedaan naar de fysieke en psychische gezondheid van 11 kinderen in een asielzoekerscentrum. Hieruit bleek dat 8 van de 11 kinderen ernstige psychiatrische

klachten hadden (Lorek, et al., 2009). Minderjarige alleenstaande kinderen hebben additionele problemen, door een gebrek aan steun van een vertrouwde ouder of verzorger. Een studie uit België wees uit dat circa 37 tot 47% van alle minderjarige alleenstaande asielzoekers ernstige symptomen hadden van angst, depressie en posttraumatische stress (Derluyn & Broekaert, 2007). Meisjes en kinderen die veelvuldige trauma's hadden meegemaakt liepen extra risico op deze emotionele problemen. Leeftijd leek in de studie geen rol te spelen. Ook in Nederland is dergelijk onderzoek gedaan. Hier is gebleken dat circa 50% van de alleenstaande minderjarige asielzoekers te kampen heeft met ernstige psychologische klachten die chronisch van aard zijn (Bean, Eurelings-Bontekoe, & Spinhoven, 2007). Wanneer over dergelijke diagnoses wordt gepraat, moet wel rekening gehouden worden met het feit dat deze classificaties Westers zijn. Zo wijst Watters (2001) erop dat deze classificaties weinig rekening houden met sociale, politieke en economische factoren die een grote rol spelen in de ervaringen van asielzoekers.

Kinderen in AZC's hebben vaak last van depressie en angstklachten (Lorek, et al., 2009; McCarthy & Marks, 2010). Meisjes lijken hierbij hoger te scoren op maten van depressie en angst dan jongens (Smith, Perrin, Yule, Hacam, & Stuvland, 2002). Andere voorkomende psychische en emotionele klachten zijn nachtmerries, flashbacks, zorgen en posttraumatische stress (Hodes, Jagdev, Chandra, & Cunniff, 2008; McCarthy & Marks, 2010). Naast psychische problemen spelen ook fysieke problemen een rol. Zo is er bij deze kinderen veelal sprake van slaapproblemen, ademhalingsklachten, hoofdpijn en een slechte eetlust (Lorek, et al., 2009; McCarthy & Marks, 2010).

1.2.1 Posttraumatische stress

Trauma als verschijnsel bij asielzoekerkinderen hangt positief samen met psychologische klachten (Bean, et al., 2007). In een steekproef van kinderen uit Bosnië die oorlog meegemaakt hadden kwam naar voren dat zij in hoge mate traumatische ervaringen hadden meegemaakt (Smith, et al., 2002). In een groep Palestijnse kinderen die te maken hebben gehad met oorlog had maar liefst 72.8% op zijn minst milde symptomen van posttraumatische stress. 5.4% had zelfs zeer ernstige posttraumatische stress (Thabet & Vostanis, 1999). In een andere studie kwalificeerde 20% van de jongeren voor een diagnose van posttraumatische stress stoornis (Geltman, et al., 2005). Ook alleenstaande asielzoekeradolescenten hebben een hoge mate van oorlogstrauma meegemaakt en hebben dan ook vaak last van symptomen gerelateerd aan posttraumatische stress (Hodes, et al., 2008).

Er is geen associatie gevonden tussen dergelijke emotionele klachten en het land van herkomst. Ook de leeftijd van het kind speelt slechts een geringe rol (Bean, et al., 2007). Hodes et al. (2008) vond dat oudere kinderen meer last hebben van posttraumatische stress. Andere psychiatrische problemen lijken in deze doelgroep juist meer voor te komen bij jongere kinderen (Sourander, 1998).

Factoren die posttraumatische stress voorspellen bij asielzoekerkinderen zijn onder andere of het kind oorlogsgeweld heeft meegemaakt; of het kind van de hoofdverzorger gescheiden werd en of er andere problemen speelden zoals misbruik, huiselijk geweld, fysieke beperkingen en middelenmisbruik in de familie (Masser, 1992). Een andere belangrijke voorspeller is het aantal trauma's dat iemand heeft meegemaakt (Thabet & Vostanis, 1999). Verder hebben vrouwen vaker posttraumatische stress en komt dit vaker voor wanneer de asielzoekers in het nieuwe land een lage levensstandaard hebben (Hodes, et al., 2008).

Asielzoekerkinderen die last hebben van posttraumatische stressscoren lager op maten van emotionaliteit, relatie met de familie, vriendschappen en prosociaal gedrag (Daud, af Klinteberg, & Rydelius, 2008). Daarmee hangen deze symptomen direct samen met andere aspecten van de kwaliteit van het leven.

1.2.2 Veerkracht

Uit het bovenstaande blijkt dat jonge asielzoekers met veel problemen te kampen hebben. Toch wordt er van deze groep kinderen vaak gezegd dat ze veerkrachtig zijn. Deze veerkracht hangt positief samen met zowel interne als externe factoren. In een onderzoek bij alleenstaande minderjarige asielzoekers uit Soedan is gekeken naar hun copingsstrategieën (Goodman, 2004). Hieruit kwam naar voren dat deze kinderen zich beschreven als levend in een groep, waardoor ze steun aan elkaar hadden. Een deel van hun gedachten onderdrukten zij en probeerden ze te stoppen door afleiding te zoeken. Ook waren zij geënt op hoop en het leven nut geven. Uit ander onderzoek komt naar voren dat jonge asielzoekers graag betrokken zijn bij het oplossen van hun problemen, bijvoorbeeld door naar school te gaan (McCarthy & Marks, 2010). Daud et al. (2008) concluderen dat emotionele expressie, steun uit de familie, goede contacten met leeftijdsgenoten en prosociaal gedrag indicatoren zijn voor veerkracht ten opzichte van posttraumatische stress. Dit geeft aan dat een ondersteunende omgeving het welbevinden van asielzoekerkinderen vergroot. Andere factoren die meespelen bij succesvolle aanpassing door kinderen zijn onder andere het krijgen van een opleiding, het hebben van mentoren in het nieuwe land, de mogelijkheid benutten hun thuisland te ondersteunen, wegblijven van alcohol en het goed omgaan met geld (Luster, Qin, Bates, Rana, & Lee, 2010).

1.3 Stichting de vrolijkheid

De Nationale Stichting ter Bevordering van Vrolijkheid, ook wel de Vrolijkheid, heeft tot doel extra aandacht te geven aan kinderen en jongeren in asielzoekerscentra, door creatieve activiteiten te organiseren. Deze creatieve activiteiten lopen uiteen van dans en theater tot muziek en beeldende

kunst. De Vrolijkheid heeft verder tot doel dat de kinderen en jongeren een manier hebben zich te uiten en vertrouwen in eigen kracht ontwikkelen. Ze willen de kinderen en jongeren vrolijkheid, veiligheid en vertrouwen bieden. Ook willen zij investeren in de veerkracht van de kinderen en hen de mogelijkheid bieden hun verhaal te uiten. De activiteiten van de stichting worden doorgaans één keer per week binnen de centra aangeboden. Er wordt naar gestreefd een begeleiding van kinderen te hebben van circa 1 leidinggevende op 5 kinderen. De activiteiten worden georganiseerd in de vorm van workshops en projecten (Vrolijkheid, z.d.), hoewel meer langdurige activiteiten ook voorkomen.

In 2009 was stichting de vrolijkheid aanwezig in 34 asielzoekerscentra. Zij hebben 265 projecten georganiseerd. Het aantal jongeren en kinderen dat bereikt werd ligt op ongeveer 2800 (Vrolijkheid, 2009). De stichting wordt voornamelijk gesteund door particuliere fondsen, bedrijven en organisaties. Ze krijgen geen subsidie van de overheid.

1.3.1 Doelstellingen

Zoals hierboven vermeld heeft Stichting de Vrolijkheid een aantal doelstellingen voor hun activiteiten. Deze 5 doelstellingen worden ook wel de 5 v's genoemd. Hieronder volgt een korte toelichting.

Vrolijkheid

Deze doelstelling wordt als één van de belangrijkste beschouwd door de vrolijkheid. Het doel richt zich op het verbeteren van het affect het kind. Het gaat hier niet om het doen verdwijnen van eventuele depressies of andere psychische problematiek. Het doel houdt echter wel in dat de kinderen zich vrolijker voelen, vooral tijdens de activiteit, maar ook daarbuiten.

Veerkracht

Bij dit doel draait het erom dat de kinderen hun eigen kracht leren zien. Een positief beeld van hun eigen kunnen en hun eigen toekomst staat voorop. Naast vrolijkheid wordt dit als een zeer belangrijk doel ervaren.

Vertrouwen

Hoewel het wenselijk is dat het kind ook meer vertrouwen in de rest van de wereld en zichzelf krijgt, is dit niet het belangrijkste doel van de vrolijkheid. Dit wordt veelal te ambitieus geacht voor een activiteit van één à twee uur per week. Daarom richt vertrouwen zich in eerste instantie op hoe het kind kijkt naar de begeleiding. Kan deze de begeleiding vertrouwen? Houdt men zich aan zijn woord en kan op de begeleiding gebouwd worden? Dit zijn de primaire gedachten bij dit doel.

Verhaal

Het doel 'verhaal' sluit enigszins aan bij vertrouwen. De kinderen moeten zich individueel kunnen uiten. Daarnaast zijn de individuele behoeften van de kinderen van belang. Wanneer deze er behoefte aan heeft te vertellen wat hem of haar bezighoudt, dan moet hier ruimte voor gemaakt kunnen worden.

Veiligheid

Hier gaat het erom dat de kinderen zich veilig voelen tijdens de activiteit. De afwezigheid van dreiging van buitenaf en duidelijkheid en structuur binnen de activiteit zelf zijn de belangrijkste aspecten bij dit doel. De doelstelling beperkt zich hoofdzakelijk tot de activiteit zelf. Hoewel wenselijk, is het er niet in eerste instantie op gericht de kinderen ook veiliger te laten voelen in hun dagelijkse leven.

1.3.2 AZC Markelo

Binnen AZC Markelo, waar het onderzoek heeft plaatsgevonden, is de vrolijkheid nu circa een jaar actief. In dit jaar zijn verschillende activiteiten opgestart voor verschillende leeftijdsgroepen. Voor meiden tot twaalf jaar is er street dance en wordt een knutselactiviteit aangeboden. Voor de jongens van dezelfde leeftijd was er krijgskunst. Deze activiteit is echter stopgezet en de deelnemers van deze activiteit hebben zich nu overwegend bij één van de activiteiten voor de oudere jongens gevoegd, namelijk breakdance. Voor de jongens ouder dan twaalf jaar, is er naast het breakdance ook een activiteit rappen. Voor de meisjes van twaalf jaar en ouder is er tot zeer recent een creatieve activiteit geweest. Op het moment wordt er voor deze groep echter niets aangeboden. De deelnemers van de activiteiten voeren circa elke 6 à 8 weken hun vorderingen en resultaten op tijdens een feestje, waar alle bewoners van het AZC zijn uitgenodigd. De activiteiten voor de kinderen van twaalf jaar en ouder worden hieronder verder omschreven.

Breakdance

Deze activiteit, die voorheen enkel bestemd was voor jongens van twaalf jaar en ouder, wordt nu overwegend bezocht door jongere kinderen. Het aantal tieners dat deze activiteit op wekelijkse basis bezoekt is beperkt. De activiteit bestaat doorgaans uit een warming-up, het leren van een nieuwe truc of beweging, gevolgd door een battle. In deze wedstrijd strijden twee, door de begeleider samengestelde groepen tegen elkaar, waarin ze, al samenwerkend, de beste dans moeten laten zien.

Rap

Deze activiteit wordt bijna uitsluitend bezocht door jongens van twaalf jaar en ouder. De deelnemers zijn globaal onder te verdelen in een vaste, zeer gemotiveerde kern en een groep jongens die de activiteit minder vaak bezoeken. Deze groep neemt veelal een meer afwachtende houding aan en kijkt veel toe naar de prestaties van de gemotiveerde kern. Naar eigen zeggen komen

deze jongens vaker wel dan niet. Bij deze activiteit kunnen de tieners leren om zelf een rap te schrijven. Ook krijgen ze de gelegenheid om hun rap op te voeren voor een publiek.

Meidenactiviteit

Voor de meisjes van twaalf jaar en ouder is gezocht naar de juiste vorm voor de activiteit. Een tijd lang zijn enkel de meisjes naar de activiteit gekomen, waar zij allerhande activiteiten konden doen. Er moet gedacht worden aan borduren, naaien, mozaïeken en andere knutselactiviteiten. In een later stadium zijn ook de moeders van de meisjes uitgenodigd voor een zogenaamd 'ouder-kind project', waar de moeders met hun dochters samen creatief bezig konden zijn. De opkomst was echter erg laag. Dit heeft ertoe geleid dat de activiteiten voor de meisjes in deze leeftijdsgroep op het moment gestaakt zijn.

1.4 Het effect van creatieve activiteiten

Vanuit de literatuur is al enig bekend over de effecten van creatieve activiteiten. Dergelijk onderzoek heeft zich vooral gericht op de effecten van creatieve therapie. Hieruit blijkt dat dergelijke therapievormen en interventies een positief effect lijken te hebben op het psychisch welzijn van de deelnemers. Toen bijvoorbeeld het effect van ziekenhuisclowns voor kinderen die een operatie moesten ondergaan werd onderzocht, kwam hieruit naar voren dat deze kinderen zich minder zorgen maakten over de operatie, de opname, hun ziekte en diens consequenties dan de controle groep. Ook kwam hieruit naar voren dat ze een hoger positief affect hadden en minder angstig en opgewonden waren (Fernandes & Arriaga, 2010). Ook bij andere leeftijdsgroepen en in andere settings is onderzoek gedaan. In een onderzoek naar vrouwen die een borstbiopsy moesten ondergaan werd onderzocht wat het effect was van muziek in de preoperatieve setting. Hieruit bleek dat de vrouwen significant minder last hadden van angst dan de controle groep waar geen muziek werd gespeeld (Haun, Mainous, & Looney, 2001). In een verzorgingstehuis zorgde een interventie van muziektherapie voor een reductie in depressiesymptomen (Myskja & Nord, 2008). Binnen een andere muziekinterventie voor ouderen met dementie daalden de scores op een depressie schaal (Cooke, Moyle, Shum, Harrison, & Murfield, 2010). Muziektherapie lijkt zelfs een positief effect te hebben op symptomen van dementie. Zo verbeterde de situatie van patiënten met dementie na muziektherapie met betrekking tot hun psychiatrische en gedragssymptomen (Raglio, et al., 2008). In een ander onderzoek was er na muziektherapie sprake van een reductie in de symptomen van Alzheimer (Svonsdottir & Snaedal, 2006).

De resultaten die tot nu toe beschreven zijn hebben vooral betrekking op het verminderen van psychische symptomen. Naar aanleiding van muziektherapie bij ouderen met dementie verminderde

echter ook de mate van agressie en de draaglast van het verzorgend personeel (Suzuki, et al., 2004). Ook is er sprake van een reductie van emotionele klachten bij de ouders van kinderen die een operatie moeten ondergaan. 49% van de ouders gaf in een onderzoek aan zelf ook minder angst te ervaren wanneer hun kind deelnam aan een muzikale activiteit (Barrera, Rykov, & Doyle, 2002). Naast muziektherapie lijken andere vormen van creatieve therapie ook een positief effect te hebben op het psychologisch welzijn van de deelnemers. Zo reduceerde dans en bewegingstherapie het niveau van depressie en angst in zowel patiënten van een psychiatrisch ziekenhuis als in gezonde burgers (Brooks & Stark, 1989).

Naast de reductie van negatieve symptomen wordt in het onderzoek naar creatieve activiteiten ook gekeken naar het ontstaan van positieve eigenschappen. Bij kinderen die chemotherapie krijgen had creatieve therapie een positief effect. De kinderen hadden een beter humeur, waren vrolijker en minder zenuwachtig (Madden, Mowry, Gao, Cullen, & Foreman, 2010). In een onderzoek naar het effect van muziek op kinderen die in het ziekenhuis liggen vanwege kanker is naar voren gekomen dat deze kinderen zich beter voelden na de muziek. Vooral de kinderen die zelf meededen werden ook door de ouders als actiever waargenomen (Barrera, et al., 2002). Wanneer in de preoperatieve setting muziek gedraaid werd, hadden de patiënten na de operatie minder stress en betere copingmogelijkheden dan de controlegroep waar geen muziek gedraaid werd (Allen, et al., 2001). Zelfvertrouwen verbeterde na een interventie van muziek door muzikanten of een leesgroep bij ouderen met dementie (Cooke, et al., 2010). In een meta-analyse naar het effect van dans en bewegingstherapie is naar voren gekomen dat volwassenen baat hebben bij dergelijke therapie. Angst werd gereduceerd en er werd ook een klein effect gevonden voor een verandering in het zelfbeeld (Ritter & Graff, 1996). Over het effect bij kinderen die te maken hebben met psychische problemen is hierin geen onderzoek gedaan. Bij gebruikmaking van dans en bewegingstherapie bij volwassen asielzoekers is uit casestudies naar voren gekomen dat er sprake lijkt te zijn van een positief effect (Callaghan, 1993; Koch & Weidinger-von der Recke, 2009). Onder immigranten en asielzoekerkinderen van basisschoolleeftijd, is een creatieve workshop van twaalf weken geëvalueerd (Rousseau, Drapeau, Lacroix, Bagilishya, & Heusch, 2005). Hieruit kwam naar voren dat deze kinderen minder gezondheidsklachten hadden en meer zelfvertrouwen dan een controlegroep. Hoewel er dus geen verder onderzoek is gedaan naar creatieve therapie en andere creatieve interventies op asielzoekerscentra, lijken er aanwijzingen te zijn dat dergelijke activiteiten een positief effect hebben op het psychisch welzijn van de deelnemers.

1.5 De onderzoeksvraag

De hoofdvraag waarop in dit onderzoek een antwoord gezocht wordt is: “Op welke manier helpen de activiteiten van de vrolijkheid de kinderen in hun sociaal en psychisch welzijn?” Uit bovenstaande literatuur blijkt dat er een basis is voor de activiteiten van stichting de Vrolijkheid. Creatieve activiteiten lijken voor verschillende groepen mensen en in verschillende settings een vermindering in angst en depressieve symptomen teweeg te brengen. Ook lijkt sprake te zijn van een toename van positieve aspecten van het welzijn. Op basis hiervan zou verwacht worden dat ook de activiteiten die stichting de Vrolijkheid aanbiedt een positief effect hebben op het welbevinden van jonge asielzoekers. Ook bij deze kinderen zal dan naar verwachting een reductie plaatsvinden in emotionele symptomen.

Wanneer alle vijf doelstellingen van de vrolijkheid behaald worden, is de verwachting dat de kinderen deze aspecten zullen aangeven als een manier waarop de vrolijkheid hen helpt. Vanuit deze doelstellingen en de literatuur zal dan verwacht worden dat de kinderen aangeven een vermindering in angst te ervaren en een verbetering in hun affect. Ook is de verwachting dat ze zullen aangeven zich veiliger te voelen en een lichte verbetering in hun zelfvertrouwen en zelfbeeld te ervaren. Een positiever toekomstbeeld zou kunnen duiden op meer veerkracht bij kinderen. Ten slotte wordt ook verwacht dat de kinderen aangeven hun verhaal te kunnen doen en zich geholpen te voelen doordat ze iemand kunnen vertrouwen.

2 Methoden

Naar aanleiding van de onderzoeksvragen werd een kwalitatief onderzoek uitgevoerd in de vorm van open interviews met thema's. Het vond plaats in AZC Markelo en werd gehouden onder een aantal tieners dat met regelmaat de activiteit bezocht.

2.1 Steekproef en procedure

Dertien kinderen uit asielzoekerscentrum Markelo deden mee aan het onderzoek. Via de centrumcoördinator van stichting de Vrolijkheid werden de tieners gevraagd om deel te nemen. Dit gebeurde mondeling. Er was sprake van een convenience sample van jongeren die beschikbaar waren en waarvan bekend was dat ze af en toe de activiteiten bezochten. De inclusiecriteria waren dan ook regelmatige deelname aan één van de activiteiten en een leeftijd van 12 jaar of ouder. Ook moest de beheersing van de Nederlandse taal voldoende zijn.

De gemiddelde leeftijd van de kinderen was 14,8 jaar (mediaan = 14). De jongste deelnemer was 12 jaar oud en de oudste deelnemer was 21 jaar oud. De steekproef bestond uit vier meisjes en negen jongens. Van de deelnemers kwamen acht kinderen uit Afghanistan, twee uit Rusland, één uit Mongolië, één uit Syrië en ten slotte één uit Pakistan. De tijd dat deze kinderen in Nederland waren, varieerde tussen een half jaar en 11 jaar, met een gemiddelde lengte van 7 jaar. Van de deelnemers, deden acht jongens mee met de activiteit rap en één met breakdance. De meisjes deden allen mee met de meidenactiviteit. Het Nederlandse taalniveau van de kinderen was op één geval na ruim voldoende tot zeer goed.

Alle interviews werden gehouden in één van de ruimten die met regelmaat ter beschikking wordt gesteld aan de vrolijkheid op het terrein van AZC Markelo. De interviews werden opgenomen met een recorder. Aan het begin van elk interview werd de deelnemer nogmaals gevraagd om mee te doen met het onderzoek. Hierbij werd aangegeven dat het gehele interview werd opgenomen, maar dat alles vervolgens volledig anoniem verwerkt zou worden en dat de opnames niet bewaard zouden blijven. Ook werd hen verteld dat ze vragen mochten overslaan wanneer ze deze niet wilden beantwoorden en dat ze te allen tijde mochten stoppen. Hierna startte het interview. In het geheel duurde de procedure bij elke deelnemer ongeveer een half uur tot 45 minuten.

2.2 Interviewschema

Alle kinderen namen deel aan een open interview met thema's waar hen gevraagd werd over de activiteit bij de Vrolijkheid en hun deelname daarin. De onderwerpen met hun kernvragen die in alle interviews aan bod kwamen staan weergegeven in Tabel 1. Bij elk van deze kernvragen werd doorgevraagd naar verdere uitleg of voorbeelden. De precieze vragen die echter aan bod kwamen, verschilden per interview. De mate waarin werd doorgevraagd bij elk thema, hing af van de mate van informatie die al verschaft was en in hoeverre er al een duidelijk en compleet beeld van de mening van de deelnemer leek te zijn ontstaan.

De eerste helft van het interview werd gevuld met vragen over de deelnemer zelf en zijn of haar aanwezigheid bij de activiteit. Ook werd hun hier gevraagd naar hun mening over de activiteit, de begeleiding en naar hun eigen welzijn. Het tweede gedeelte van het interview omvatte het thema 'de 5 v's'. Hierbij werd de deelnemers allereerst uitgelegd dat de Vrolijkheid vijf belangrijke doelstellingen heeft die ook wel de 5 v's genoemd worden. Als geheugensteun kregen de deelnemers in dit gedeelte van het interview een overzicht van deze doelstellingen op papier. Vervolgens werden de vijf doelstellingen één voor één behandeld. Hierbij werd eerst aan hen uitgelegd wat het desbetreffende doel inhield. Vervolgens werd hen gevraagd of ze dit doel gelukt vonden. Ook werd verdere uitleg gevraagd om hun mening duidelijk te krijgen. Nadat de vijf doelstellingen allen op deze manier waren doorlopen, werd hen gevraagd naar de best gelukte en minst gelukte doelstelling. Ook hier werd hun gevraagd hun keuze te motiveren en deze te illustreren met een voorbeeld.

Voordat de interviews gehouden werden, was er sprake van twee proefinterviews. Voor deze twee proefinterviews kwam het interviewschema grotendeels overeen met het schema zoals in de tabel weergegeven. Deze twee interviews verschilden met de anderen vooral in het laatste gedeelte, waar de vijf v's in dit geval slechts in één vraag aan de orde kwamen. Aan de deelnemers werd uitgelegd wat de doelstellingen inhielden en vervolgens werd hen gevraagd welke doelstelling het beste gelukt was. Omdat de rest van het interview echter ruwweg dezelfde opbouw heeft behouden, zijn deze twee interviews wel opgenomen in de data. Hierna zijn dus nog elf andere interviews gehouden.

Tabel 1: interviewschema

Onderwerpen	Kernvragen
Persoonlijke gegevens	Hoe oud ben je?
	Uit welk land kom je?
	Sinds wanneer ben je in Nederland?
Aanwezigheid	Naar welke activiteit ga je het meest?
	Hoe vaak per maand ga je ongeveer naar de activiteit?
Mening activiteiten	Wat is jouw belangrijkste reden om te gaan?
	Wat is jouw belangrijkste reden om af en toe niet te gaan?
	Wanneer was de activiteit leuker: Aan het begin of nu?
	Wat maakt de activiteit zo fijn?
Welzijn	Sinds je in Nederland bent, ben je je op de een of andere manier verdrietiger, meer moe of bang gaan voelen?
	In welk opzicht vind je dat de vrolijkheid je helpt je beter te voelen?
Begeleiding	Wat vind je van de begeleiding van de activiteit?
De 5 v's	Per doelstelling: In hoeverre vind je dit doel gelukt?
	Welk doel vind je het beste gelukt?
	Welk doel vind je het minst goed gelukt?
Verbetering activiteit	Op welke manier zou de activiteit van de vrolijkheid nog fijner worden?

2.3 Analyse

Alle interviews werden woordelijk uitgetypt. De analyse viel vervolgens uiteen in twee onderdelen. Bij het eerste gedeelte was sprake van een inductieve analyse en werden de interviews opgedeeld in citaten die vervolgens werden onderverdeeld in een aantal thema's dat hieruit naar voren kwam. Ook werden deze vervolgens verder onderverdeeld in eventuele subthema's. Het tweede gedeelte van de analyse was deductief van aard en omvatte een beoordeling van de vijf doelstellingen van de Vrolijkheid. Aan elke deelnemer is naar elk van deze doelen gevraagd en is gekeken in hoeverre men dit doel geslaagd vond. Voor elk van de vijf doelen is in dit gedeelte van de analyse gekeken naar welke meningen zoal naar voren kwamen. Ook werd gekeken welke doelstellingen als meest gelukt en als minst gelukt werden beschouwd.

3 Resultaten

Hieronder staan de bevindingen van het onderzoek. Allereerst zullen de gevonden motieven uit het eerste gedeelte van de interviews gepresenteerd worden. Deze worden uitgelegd en geïllustreerd aan de hand van relevante citaten. Vervolgens zullen de bevindingen uit het tweede gedeelte van het interview worden gepresenteerd, met betrekking tot de 5 doelstellingen van de Vrolijkheid. De citaten die hieronder vermeld staan zijn ontdaan van namen en andere omschrijvingen om de anonimiteit van de deelnemers te waarborgen.

3.1 Deelname aan de activiteiten

Alle deelnemers gaven aan vaak naar de activiteit te komen. Acht deelnemers gaven aan altijd te komen en twee deelnemers gaven aan ongeveer drie keer per maand te komen. Drie deelnemers gaven aan tegenwoordig wat minder vaak te komen dan aan het begin. Redenen om niet te gaan waren ziekte en belangrijke afspraken of het niet aanwezig zijn op het AZC. Eén jongen noemde ook een bioscoopbezoek met zijn vader als reden voor afwezigheid. Huiswerk, tentamens en het zorgen voor familieleden werden als meer structurele redenen genoemd om minder vaak naar de activiteit te komen dan voorheen. Alle deelnemers gaven aan al een aantal maanden naar de activiteit te komen. Een aantal gaf aan al vanaf het begin van de activiteit daar naartoe te gaan. Een aantal anderen gaf aan ongeveer een half jaar mee te doen. Eén meisje dat slechts sinds een half jaar in Nederland verbleef, gaf aan ongeveer twee maanden te komen.

3.2 Redenen voor deelname

In de interviews is gezocht naar een antwoord op de vraag hoe Stichting de vrolijkheid de kinderen en hun welzijn op AZC Markelo helpt. Aan de hand van de analyse van deze interviews zijn een aantal thema's naar voren gekomen die volgens de tieners hierbij een rol spelen en waarvan zij aangeven dat dit voor hen redenen vormen om deel te nemen aan de activiteiten. Een overzicht van deze thema's staat weergegeven in Tabel 2. Hierbij is ook elke keer een relevant citaat opgenomen van één van de deelnemers.

Tabel 2: overzicht van thema's

Thema	Subthema	Citaat
Sociale aspecten	Contact met leeftijdsgenoten	<i>Je ziet andere mensen. Je gaat met hun om.</i>
	Contact met begeleiders	<i>Ze behandelen je met respect. Hoe je ook bent, lang, dun, zwart, dik. Hoe je ook bent.</i>
	Gezelligheid	<i>Ja, als je met zijn allen bent dan ehm, vind je het zeg maar gezelliger enzo. En daarom vind je het leuk.</i>
	Aandacht	<i>Hij helpt jou. Hij helpt jou om goede tekst te krijgen. En dan voel je je wel. Dan voel je je wel zeg maar goed.</i>
	Sociale verwachtingen	<i>Want mijn vrienden met wie ik om ga, gaan ook altijd, dus dan ga ik ook automatisch daar.</i>
Vrolijkheid	De activiteit zelf	<i>Ik heb alleen meer, een betere glimlach zeg maar. Ik voel me beter.</i>
	Grappen	<i>Dan lacht iedereen. Wordt de sfeer wat mooier.</i>
Leren	Activiteit zelf	<i>Is gewoon leuk om trucjes te leren bij breakdance.</i>
	Taal	<i>Omdat daar gaat als ik ga misschien ik goed kan praten leren.</i>
Afleiding	Verveling tegengaan	<i>Ja, omdat we in de week zeg maar niets te doen hebben.</i>
	Van vervelende gedachten	<i>Het gaat weg. En we gaan leuke dingen praten en dan wij vergeten alles.</i>
	Van problemen maken	<i>En als er hier niets te doen is ga je hier alleen een beetje rondlopen en is er de kans dat je hier en daar meer problemen maak ook groter.</i>
Autonomie en controle		<i>Het is allemaal heel relaxed. Het is niet volgens schema of zo. Je mag zelf weten wat je gaat doen en wanneer en hoe lang of.</i>
Hobby		<i>Maar ik weet mijn hobby is dansen en daarom ik vind leuk.</i>
Verhaal		<i>Want uh, ja soms hebben we gewoon ruzie thuis. Niet ruzie, maar gewoon schreeuwen enzo. En dan kan ik daarover een rap gaan maken.</i>
Veerkracht		<i>Je voelt je een beetje opgelucht. Misschien niet dat alles opgelost wordt, nee dat kan niet, maar dan is er hoop, dan denk je aan iets anders.</i>

3.2.1 Sociale aspecten

De redenen om naar de activiteit te komen waar de tieners het meest naar refereerden waren sociaal van aard. Dit sociale thema kan uiteengegrafeld worden in een aantal subthema's, die hieronder één voor één besproken worden.

Van de verschillende sociale motieven noemden de tieners het vaakst aspecten die te maken hebben met sociaal contact. Soms gaat het hier simpelweg om het samen zijn met andere leeftijdsgenoten, waarbij sommige kinderen een voorkeur uitspreken voor grote groepen, onder het mom van hoe meer zielen hoe meer vreugd. Een jongen omschreef deze gedachte van samenzijn als volgt:

Iedereen komt daar samen en we gaan rappen. Dat vind ik leuk.

Afgezien van deze onwillekeurige behoefte aan mensen om hun heen, is er ook een behoefte zichtbaar aan specifieke mensen. De activiteit biedt een mogelijkheid om nieuwe mensen te leren kennen, maar ook de kans bestaande vrienden te ontmoeten. Zo wordt de activiteit gezien als een plaats om vrienden en bestaande contacten weer te zien:

Er zijn ook niet zo heel veel mensen hier en op die dag kunnen we wel gewoon alles samen delen. Heel vaak hebben we school tot heel laat, 4 uur. Dan ben ik om 6 uur thuis. Dan zie ik hun niet.

Een ander belangrijk sociaal subthema draait niet om het contact met leeftijdsgenoten, maar om het contact met de begeleiders van de activiteiten. De begeleiding wordt als zeer positief ervaren. Alle tieners waren positief en negatieve punten werden over hen niet genoemd. Een belangrijk aspect wat naar voren kwam, betrof het respect wat de begeleiding uitstraalde naar de kinderen. De deelnemers voelen zich geaccepteerd. Een jongen legde dit als volgt uit:

Ja, je ziet dat ze aardig zijn. Gewoon als je buiten de AZC gaat, dan eh, sommige mensen schelden je als buitenlander ofzo, maar als vrolijkheid komt, zijn ze wel aardig. Doen ze goed doel voor asielzoekers.

Een ander belangrijk aspect wat genoemd werd door de jongeren was dat ze zich op hun gemak voelden bij de begeleiding:

En de begeleider, het is niet zo dat toen ik haar voor het eerst zag dat ik dacht van oh, ik moet haar eerst leren kennen. Het was bij haar gelijk van, je voelt je gelijk op je gemak en het was allemaal heel relaxed. En we kregen gelijk een vriendschap.

Naast deze twee aspecten, werden nog een aantal zaken genoemd. Deze werden echter minder vaak genoemd. Zo werd van één van de begeleiders gezegd dat het een goede leraar was en hij veel humor had. Ook werden de begeleiders een enkele keer benoemd als helpers of als degenen die alles regelden.

Een derde sociaal thema dat bij de jongeren speelt is gezelligheid. Het woord zelf werd veel gebruikt door de tieners. Zes van de dertien tieners gebruikten dit woord om de activiteit te omschrijven. Eén meisje noemde specifiek het praten met elkaar als een onderdeel van gezelligheid, maar het wordt vooral genoemd in de context van het samen zijn met anderen:

Ja, als je met zijn allen bent dan ehm, vind je het zeg maar gezelliger enzo. En daarom vind je het leuk.

Het subthema aandacht wordt vooral genoemd door de kinderen die aan de rapactiviteit deelnemen. Aandacht werd door een enkeling letterlijk benoemd, maar in de meeste gevallen uit dit motief zich vooral in verwijzingen naar het optreden en het opvoeren van een zelfgemaakte rap, of ontvangen hulp. Het volgende citaat illustreert dit.

Ehm. Nou, als er heel weinig waren, dan was het wat minder leuk, want als je nou, als je ergens wilt optreden, als je nou minder mensen hebt dan is het minder leuk, want dan moet je voor een heel wat beetje mensen rappen, maar als je voor een grote mensen, dan is dat veel leuker.

Een laatste sociaal thema werd door vijf verschillende tieners benoemd, maar was binnen deze interviews elke keer maar heel kort aan de orde. Het gaat hier om sociale verwachtingen van anderen die er mede toe leiden dat de jongeren naar de activiteit gaan. Soms waren deze sociale verwachtingen afkomstig van vrienden van de tiener, zoals bij de volgende jongen:

Want mijn vrienden met wie ik om ga, gaan ook altijd, dus dan ga ik ook automatisch daar.

In sommige gevallen waren het de ouders van de kinderen die hun verwachtingen uitten, zoals bij dit meisje:

Mijn moeder zegt ook: Ga.

3.2.2 Vrolijkheid

Vrolijkheid en blijdschap waren veelgenoemde woorden in het interview. Tien van de dertien tieners heeft iets gezegd wat bij het thema vrolijkheid past. Voorbeelden van citaten zijn de volgende:

En dan wordt je ook wel een beetje gelukkiger. Vind je ook wel wat leuker in het AZC met die vrolijkheid.

Nou, als ik zeg maar in niet zo'n goede bui ben, dan ga ik daar naartoe en dan komt alles goed gewoon. Lachen enzo.

Bij de rapactiviteit lijkt het maken van grappen een belangrijk aspect van vrolijkheid te zijn. Vier van de acht geïnterviewde deelnemers benoemden deze grappen als iets dat de ze leuk vonden aan de activiteit. Zo zegt één jongen over de grapjes:

Dan lacht iedereen. Wordt de sfeer wat mooier.

3.2.3 Leren

Door de tieners wordt leren als een belangrijke reden gegeven om naar de activiteit te gaan. Hierbij gaat het in eerste instantie om het leren van de activiteit zelf. Een ander aspect wat geleerd wordt is echter meer een bijkomstig effect. Het gaat hier om het leren van taal. Een enkeling noemt het leren omgaan met apparatuur. Zoals de jongens die naar de rapactiviteit gaan graag leren rappen, zo leren de meiden graag de activiteiten die bij hun activiteit worden aangeboden. De volgende dingen worden bijvoorbeeld over de activiteiten gezegd:

Ik vind het wel leuk enzo. Om eh, dan leer je iets. Tenminste, wij leren rappen enzo.

Het verbeteren van de taalvaardigheid is een aspect dat door twee deelnemers genoemd wordt. Een jongen vindt het leren van de Nederlandse taal nuttig, mede ook voor het beter leren rappen. Zelf zegt hij het volgende:

En dan leer ik weer wat van. Ik moet zo een woordenboek in mijn hersens hebben. Dat ik al die woorden ken.

Een deelnemster die slechts korte tijd in Nederland woont, geeft het leren van de Nederlandse taal als één van haar hoofdredenen om naar de activiteit te gaan.

3.2.4 Afleiding

Een belangrijk subthema van afleiding is het tegengaan van verveling. Veelal wordt aangegeven dat er in het AZC onvoldoende activiteiten zijn om te doen. Soms zegt men dat dit komt door gebrek aan activiteiten die georganiseerd worden. Anderen geven echter ook aan dat het komt door de afwezigheid van hun vrienden of dat anderen niet met hun spellen mee willen doen. Wanneer de activiteiten van de vrolijkheid plaatsvinden, vervelen de jongeren zich minder. Ze zijn als het ware even het huis uit. Zo geeft een jongen het treffend weer in het volgende citaat:

Ja, omdat we in de week zeg maar niets te doen hebben. En daarna omdat hier in AZC niet zoveel activiteiten komen. Maar wel de vrolijkheid heb je om je tijd aan te besteden.

Veelal wordt de activiteit ook ervaren als iets dat niet vaak genoeg of niet lang genoeg plaatsvindt.

Ja, voor mij is heel belangrijk, maar is alleen op vrijdag. Alleen 2 uurtjes.

Naast het tegengaan van verveling, benoemt één jongen ook dat de activiteit van de vrolijkheid werkt tegen het tegengaan van de gevolgen van zijn verveling. Zo zegt hij:

Zo was er een keer niets te doen en toen gingen we allemaal prullenbakken omtrappen en kregen we problemen. Ja, toen kwam de vrolijkheid hier zeg maar, is wel leuk en van 7 tot 9 of van 7 tot half 10 ben je gewoon ergens mee bezig enzo.

Naast het tegengaan van verveling is ook sprake van afleiding van gedachten en zorgen die de tieners bezighouden. Een aantal tieners gaf in het interview aan met problemen te kampen. Het gaat hier om problemen thuis, door bijvoorbeeld ziekte van de ouders. Ook is de asielprocedure iets wat vaker naar voren komt als een reden voor zorgen en verdriet. De activiteit is voor de tieners een moment waarop ze hun problemen even kunnen vergeten. Tijdens de activiteit denken ze er even niet aan en hebben ze even geen verdriet.

Het gaat weg. En we gaan leuke dingen praten en dan wij vergeten alles.

Ja, op de vrijdagavond ik zit in huis. Oh, morgen is zaterdag en zondag. Heel saai. Ik kan niets doen. Kom hier en ben vrolijk. Beetje bezig en ik vergeten. Dan wordt het bijna negen uur en ik naar huis. Tv kijken. Slapen.

Eén persoon geeft aan dat de vrolijkheid niet zo zeer helpt om hem af te leiden van zijn eigen gedachten, maar veel meer van het maken van problemen. Zelf geeft hij aan dat door verveling de kans groter is dat hij problemen maakt. De vrolijkheid helpt hem, zo geeft hij aan, om een avond zijn tijd op een prettige manier te besteden. Zelf zegt hij hier onder andere over:

En als er hier niets te doen is ga je hier alleen een beetje rondlopen en is er de kans dat je hier en daar meer problemen maak ook groter.

3.2.5 Autonomie en controle

In zekere zin lijkt de activiteit een gevoel van autonomie en controle te creëren bij een aantal van de deelnemers. Zo zegt een jongen:

Ja. Want als, want je zit gezellig met elkaar te praten. En andere dingen en dan houdt je niet met die dingen bezig thuis. Dan voel je je een beetje vrij.

Deze jongen heeft het specifiek over het vrij zijn van gedachten over zijn thuis. Hiermee sluit het ook aan bij het thema 'afleiding'. Hij benoemt dit gevoel echter specifiek als vrijheid. Een aantal andere tieners heeft het er over dat de activiteit geen beperkingen biedt. De keuzevrijheid om mee te doen aan een activiteit en zelf te mogen kiezen aan welke activiteit wordt deelgenomen wordt als

positief ervaren. Ze krijgen als het ware zelf de controle over een stukje van hun leven. Verder lijkt er bij de activiteit sprake te zijn van een mogelijkheid tot ontlading. De jongeren hebben de mogelijkheid gewoon even te doen wat ze zelf leuk vinden, zonder streng begeleid te worden. Hierover zegt een jongen bij het rappen:

Mag je lekker de muziek hard zetten, de beat. Kun je rappen. En als je thuis bent, zegt mijn moeder, 'doe wat zachter'.

3.2.6 Hobby

De activiteit als hobby draait erom dat de activiteit zelf aantrekkelijk is voor de jongeren. Sommige jongeren noemen het hun hobby of zelfs hun passie:

Mijn passie is ook rappen. Dus.

Eén jongen gaat zelfs nog een stapje verder. Hij ziet de activiteit ook als een mogelijkheid om het rappen te leren en daar vervolgens bekend mee te worden.

Ja, het is mijn hobby en in de toekomst ik wil bekend worden.

Bij dit thema is het van belang, dat als er andere activiteiten zouden worden gegeven, een aantal jongeren het niet meer leuk zouden vinden om te mee te doen. De activiteit zelf past dus bij de persoon. Zo zegt een jongen hierover:

Ja, die andere activiteiten vind ik saai.

3.2.7 Verhaal

Verhaal is geen erg groot thema en het komt niet veel ter sprake in de interviews. Ruwweg zijn er twee situaties waarin het naar voren komt. Allereerst zijn er een aantal deelnemers van de rapactiviteit die de mogelijkheid erkennen hun verhaal te kunnen vertellen in hun raps. Niet al deze jongens doen dit echter ook. Een jongen die aangeeft daar niet over te rappen zegt:

Maar ja, ik doe dat niet om iets te vertellen, maar ik doe dat gewoon. Ik ga gewoon zinnen bedenken.

Eén jongen gaf wel aan te rappen over wat hij had meegemaakt:

Want uh, ja soms hebben we gewoon ruzie thuis. Niet ruzie, maar gewoon schreeuwen enzo. En dan kan ik daarover een rap gaan maken.

De geïnterviewde jongens hadden het eigenlijk niet over het vertellen van hun verhaal aan de begeleiding. Een meisje vertelde hier echter wel over:

Nou als je ergens mee zit, mijn ouders die, ik kan niet over alles met hun gaan praten. Ja, de cultuur is anders. Hun cultuur is puur Afghaans. En mijn cultuur is een beetje Afghaans-Nederlands. Ik ben hier een beetje vernederlandst en ik denk dat de begeleider dat beter snapt.

3.2.8 Veerkracht

Dit thema is niet overduidelijk. Drie jongeren zeiden iets wat hier mogelijk op zou kunnen wijzen. Zo had één jongen het erover door de activiteit je talent te kunnen ontdekken, iets wat hij heel goed achtte voor de toekomst. Een andere jongen zei het volgende:

Hun laten dat wel zien, zeg maar. Dat er ook andere dingen zijn waar je mee kan doen. Bijvoorbeeld muziek maken. Niet altijd maar daar thuis in de caravan zijn.

Een meisje zei ten slotte nog dit:

Je voelt je een beetje opgelucht. Misschien niet dat alles opgelost wordt, nee dat kan niet, maar dan is er hoop, dan denk je aan iets anders. En dan denk je van ja, het is allemaal niet zo erg. Het is toch wel leuk enzo.

Het feit dat deze jongeren vooruit kijken in de toekomst en relatief hoopvol gestemd zijn, zou er op kunnen wijzen dat hier sprake is van veerkracht.

3.3 Negatieve aspecten

Naast een heleboel positieve aspecten van de activiteit, die genoemd zijn door de tieners, kwamen ook een aantal negatieve aspecten naar voren. Deze zijn grofweg in twee categorieën in te delen, namelijk sociale aspecten en aspecten met betrekking tot het leren. Een overzicht hiervan staat weergegeven in Tabel 3.

Tabel 3: Negatieve aspecten

Thema	Citaat
Sociaal	<i>Die vind ik moeilijker. Want de leraar moet altijd bezig zijn met dezelfde leerlingen.</i>
Leren	<i>Maar ik ga alleen maar voor de lol hoor. Ik kan gewoon niets leren.</i>

Met betrekking tot de sociale aspecten, wordt vooral gesproken over leeftijdsverschillen en groeps grootten. Het toetreden van kinderen onder de twaalf jaar wordt door de wat oudere tieners aangegeven als onprettig. Verder geeft een meisje aan dat een te lage opkomst bij de activiteit, het

minder leuk maakte om daar naartoe te gaan. Een jongen vond juist dat een te grote groep voor problemen zorgde:

Die vind ik moeilijker. Want de leraar moet altijd bezig zijn met dezelfde leerlingen. Hij wordt gewoon in druk gezet. Maar als hij bijvoorbeeld, wij zijn bijvoorbeeld tien mensen. Hij gaat 5 mensen leren dat doen, volgende dag met andere 5. Dan leren die kinderen meer.

De negatieve aspecten met betrekking tot het leren werden genoemd door vier tieners. Zij gaven drie verschillende punten aan. Twee tieners geloofden niet zo in hun eigen kunnen wat betreft de activiteit:

Maar ik ga alleen maar voor de lol hoor. Ik kan gewoon niets leren.

Eén jongen gaf aan dat er geen uitdaging meer in de activiteit zat. Graag leerde hij nieuwe dingen in plaats van het reeds geleerde te herhalen:

Nee, aan het begin vind ik het leuker dan nu. Want aan het begin ging ik nieuwe dingen leren. Dan zeg ik ah wat leuk, ik leer iets nieuws. Maar aan het eind wij beginnen opnieuw. Ja, wij doen hetzelfde ding. Daarom ik vind een beetje saai.

Ten slotte gaf een jongen aan vooral meer afwisseling te willen. Zo nu en dan iets anders te doen had zijn voorkeur.

3.4 De vijf doelstellingen van de Vrolijkheid

In het tweede gedeelte van het interview kregen de tieners vragen voorgelegd die betrekking hadden op de vijf doelstellingen van de vrolijkheid. Bij tien van de dertien jongeren zijn alle doelstellingen één voor één besproken. Daarnaast is hen gevraagd naar de best gelukte en de minst gelukte doelstelling. Van de overige drie tieners behoorden twee tot de proefinterviews, waar dit onderdeel nog slechts in beperkte mate was geïmplementeerd. Bij één tiener waren de vaardigheden in de Nederlandse taal onvoldoende ontwikkeld om dit onderdeel van het interview te kunnen doorlopen.

De resultaten van dit onderdeel staan hieronder weergegeven. Allereerst zal gekeken worden wat de tieners over de vijf doelstellingen apart zeggen. Daarna zal een blik worden geworpen in het succes van de doelstellingen.

3.3.1 Vrolijkheid

Vrolijkheid is sowieso wel goed gelukt. Want eh, iedereen zie je gewoon met een smiley weer naar buiten gaan.

Deze doelstelling wordt zeer positief beoordeeld. Iedereen zegt er iets positiefs over. Vrolijkheid wordt door de tieners in verband gebracht met praten, lol maken, grapjes maken en een leuke sfeer. Zo zegt één van hen:

Nou, soms als kind doet activiteit, maakt niks uit welke. Sommige maken grapjes, wordt je vrolijk van, jij lacht. Wordt jouw leven fijner. Ja zo, dus ik vind dat wel gelukt.

Naast deze aspecten wordt vrolijkheid ook gezien als iets dat ontstaat doordat men iets te doen heeft, of omdat ze creatief bezig zijn. Eén meisje heeft een kritische noot. Het gaat hier vooral om het feit dat de Vrolijkheid haar zorgen niet weg kan nemen.

Ja, is niet altijd zo. Ze zegt we zijn vrolijk altijd, maar er is altijd iets met problemen en kan jij niet vergeten.

3.3.2 Vertrouwen

Bij de doelstelling vertrouwen uitten de tieners verschillende gedachten. Net als bij de doelstelling 'vrolijkheid', zijn de tieners positief over dit doel. Allereerst wordt deze mening door een aantal deelnemers onderbouwd, door aan te geven dat de begeleiders niet zullen door vertellen wat tegen hen gezegd wordt:

Ja, want kun je van gezicht gewoon zien dat wat jij zegt zij gaan tegen niemand zeggen. Dat je mag alles zeggen tegen hun.

Naast deze reden, gaat het veelal over de begeleiders zich aan hun woord houden en nakomen wat ze beloven. Zo zegt een jongen:

Ehm, ja als we zeggen, 'kunt u wat regelen?' ofzo, dan doet ie dat. En daar heb je ook vertrouwen in dat die dat doet.

Dat de begeleiders niet van dezelfde leeftijd zijn als de tieners wordt als een positief iets genoemd. Ook het feit dat ze meer kennis hebben wordt door een enkeling benoemd als iets wat vertrouwen wekt in hun woorden. Eén jongen heeft het specifiek over het vertrouwen dat de begeleiding moet hebben in de tieners.

Een kritisch geluid ten slotte betreft het niet altijd plaatsvinden van de activiteit. Dit wordt door de betreffende deelnemer gezien als iets dat het vertrouwen kan schaden:

Soms zij zeggen die komt volgende week en die komt niet die activiteiten. Dan denk jij 'oh'. Als zij zeggen morgen dat het overmorgen komt, dan denk jij, ja, misschien die komt niet. Ik bedoel te zeggen dat als ze zeggen dat die komt, dan moet die komen.

3.3.3 Veerkracht

Het concept veerkracht wordt over het algemeen moeilijk gevonden door de deelnemers. Een aantal keer is een tweede uitleg nodig om het concept over te brengen. De reacties zijn wisselend. Niet alle jongeren herkennen het gevoel. Het is iets dat ze niet ervaren. Anderen herkennen het wel, maar niet ieder van hen associeert het met de vrolijkheid. Hier volgen een aantal reacties:

En bij mij is niet zo. Bij mij is het één keer iets ergs en dan zeg ik shit. Ik ben helemaal kapot. En dan is het bij mij heel moeilijk om mensen zeg maar weer te vertrouwen. En dan weer mijn leven weer goed te maken enzo. Bij mij is het echt heel moeilijk.

Ik heb gewoon dat gevoel. Niet verdrietig ofzo. Ik ben gewoon.

Ik denk zelf heel vaak negatief. Maar bij de vrolijkheid had ik zo iets van ja, het komt wel goed. Ze hebben gelijk, het komt wel goed. En het is allemaal niet zo erg en het kan allemaal nog veel erger. Zo'n gevoel kreeg ik van hun.

3.3.4 Verhaal

Verhaal krijgt zowel uiterst lovende als hele negatieve reacties. Allereerst zijn er de deelnemers die vinden dat er niet over dergelijke zaken gepraat moet worden. De redenen daarvoor lopen uiteen. Zo vind een deelnemer dat de activiteit daar niet voor bestemd is. Anderen vinden dat niemand erover praat. Zo zegt een jongen:

Iedereen houdt voor zichzelf. Niemand praat erover met iemand anders.

Over het waarom van het weinig praten lopen de meningen eveneens uiteen. Allereerst is er een aantal jongeren dat er niet graag over praat.

Sommige mensen willen het ook gewoon over die erge dingen, over die verdrietige dingen niet hebben.

Een andere groep geeft juist aan wel te willen praten, maar dat er geen reden voor bestaat:

Ik kan het wel, maar ik heb gewoon geen probleem gehad.

Naast deze groep deelnemers die hun verhaal niet vertellen, is er ook een groep die dat wel degelijk doet. Ze geven aan zich niet te schamen en erop te vertrouwen dat het niet doorverteld

wordt. Ze voelen zich gesteund door de begeleider wanneer ze hun verhaal doen. Ook zien ze het als een mogelijke manier om hulp te ontvangen. Eén deelnemer zegt het volgende:

Ja, kan ik wel doen. En dat is wel fijn om met hun te praten. Heb ik weer een fijn gevoel over.

3.3.5 Veiligheid

Alle deelnemers gaven aan zichzelf wel veilig te voelen. De meesten gaven echter ook aan dat dit een algemeen gevoel was. Nederland is veiliger dan hun thuisland, zo vinden zij. Het land en het AZC worden niet als onveilig ervaren. De Vrolijkheid voegt aan dit gevoel van veiligheid voor de meesten dan ook weinig toe. Een jongen zegt het als volgt:

Veiligheid. Volgens mij heb ik dat bijna overal enzo, veiligheid. Ja. Als ik bij hun ben, is het zeg maar niet zo dat ik me veiliger voel. Als ik thuis ben of buiten ben voel ik me ook wel veilig. Het is dus eigenlijk hetzelfde gewoon.

Eén meisje geeft aan zich soms wat minder veilig te voelen door de asielprocedure en de kans dat ze terug moet naar haar land van herkomst. Eén jongen geeft aan dat hij zich veiliger gaat voelen door de activiteit die aangeboden wordt. Hij geeft dit als volgt weer:

Ja, want ze hebben bepaalde vakken, zoals kickboxen. Daarmee leren ze hoe je jezelf verdedigen moet, en hoe je moet vallen. Dus ook wel een beetje veiligheid.

3.3.6 De meest gewaardeerde doelstelling

Van de vijf doelstellingen wordt vrolijkheid zeven keer genoemd als best gelukte doelstelling. Vertrouwen wordt drie keer genoemd. De doelstelling 'verhaal' wordt twee keer genoemd als mogelijke andere beste. De doelstellingen veiligheid en veerkracht worden in het geheel niet genoemd.

De tieners die vrolijkheid noemen als bestgelukte doelstelling hebben twee globale redenen om dit te doen. Ten eerste is er een groep die vindt dat ze er blijer worden om naar de activiteiten te gaan.

Want als jij bent verdrietig, als jij gaat daarheen wordt je vrolijk, dus. Je wordt altijd blij, je ziet iemand waarmee je kunt praten. Je kunt uitleggen wat gebeurd is.

De andere reden die een aantal tieners heeft om deze doelstelling te kiezen boven de anderen is dat ze menen dat dit het enige hoofddoel is van de stichting:

Ja, het gaat hen gewoon om onze eigen vrolijkheid. Daarvoor is het de vrolijkheid ook. Om ons bezig te houden enzo. Verder niet.

De drie deelnemers die vertrouwen kozen als zijnde het best gelukt hadden allen dezelfde reden. Volgens hen omvat de doelstelling vertrouwen alle andere doelen en is het een voorwaarde voor het slagen daarvan. Een meisje zegt het zo:

Ik vertrouw hun en ik kan gewoon heel makkelijk met hun praten enzo. En in die woord zit gewoon alles. Als je daar bent en jij vertellen en als je daar bent wordt je vrolijk. Ik voel daar veiligheid, want je praat met iemand die je wel kunt vertrouwen. En je bent jouw hele verhaal kwijt. Dus al die 5 punten zitten in één punt.

3.3.7 De minst gewaardeerde doelstelling

Vier keer is de doelstelling verhaal als minst gelukt benoemd. Veerkracht is drie keer op deze manier benoemd en veiligheid twee keer. Eén jongen twijfelde tussen verhaal en veerkracht.

De doelstelling 'verhaal' wordt door de deelnemers gekozen omdat ze vinden dat het vertellen van wat hen bezighoudt niet plaatsvindt tijdens de activiteiten. Een enkeling zegt zelfs dat dit ook niet zou moeten. Een jongen zegt over dit doel.

Je zegt nooit bijna je verhaal. Je doet gewoon zeg maar je ding enzo.

Met betrekking tot veerkracht benoemen twee jongeren dat dit altijd al aanwezig is. Eén daarvan stelt echter ook dat een zorgeloze toekomst nagenoeg onhaalbaar is. De andere deelnemer geeft aan dat de activiteit te klein is voor een langdurige verandering. Ze zegt hierover:

Ja. Ik weet niet, maar ik kan dat gewoon niet en bij vrolijkheid is het dat je eventjes daar bent. Je bent daar vrolijk, je bent daar blij, maar alsnog. Je kunt jouw leven door die ene dag echt niet meer veranderen of weer opbouwen ofzo.

4 Conclusies en discussie

In deze paragraaf zullen allereerst de conclusies besproken worden die op basis van het onderzoek getrokken kunnen worden. Op basis daarvan zullen een aantal aanbevelingen volgen voor stichting de Vrolijkheid. Daarna zal een korte bespreking plaatsvinden over de beperkingen van het onderzoek en mogelijkheden voor vervolgonderzoek.

4.1 Conclusies en aanbevelingen

Uit het bovenstaande onderzoek blijkt dat de tieners op AZC Markelo baat hebben bij de activiteiten van stichting de Vrolijkheid. Zo geven ze zelf aan er over het algemeen vrolijker van te worden. Vanuit de literatuur over creatieve therapie bleek dat kinderen een hoger positief affect hadden na deelname (Fernandes & Arriaga, 2010). Het feit dat de tieners aangeven vrolijker te worden is hiermee consistent. Ook zijn er aanwijzingen dat de activiteiten de kinderen nog op andere manieren in hun welzijn helpen. Zo is onder andere duidelijk geworden dat het sociale aspect van de activiteit erg belangrijk is voor de jongeren. Daud et al. (2008) noemde goede contacten met leeftijdsgenoten als één van de indicatoren voor veerkracht. De activiteit van de Vrolijkheid biedt de jongeren dergelijk contact. Desondanks was veerkracht zelf geen overduidelijk thema dat uit het onderzoek naar voren kwam. Of de activiteit ook daadwerkelijk tot een verhoging in veerkracht leidt is niet duidelijk.

Uit de resultaten blijkt dat de activiteit van de Vrolijkheid de tieners helpt doordat ze er iets van leren en doordat ze ergens mee bezig zijn in plaats van zich te vervelen. Deze thema's bleken niet van te voren uit de literatuur. Het zou kunnen zijn de het leren van nieuwe vaardigheden de tieners hoop doet ervaren voor de toekomst. Een paar jongeren spraken de wens uit beroemd te worden. Dit zou kunnen wijzen op een aspect van veerkracht. In dit verband zou deze veerkracht echter wellicht meer als een oorzaak van deelname kunnen worden gezien dan als een gevolg daarvan.

Naast bovengenoemde aspecten, helpt de Vrolijkheid de jongeren ook in hun welzijn doordat de activiteit afleiding biedt van gedachten en problemen. De tieners hoeven hierdoor even niet meer te denken aan de problemen. Hoewel deze copingsstrategie de problemen zelf niet oplost, zou deze afleiding toch nuttig kunnen zijn voor jongeren, vooral wanneer ze zelf geen controle of invloed hebben over de problemen waarmee zij te maken hebben.

Uit de resultaten van het onderzoek blijkt verder dat de tieners 'vrolijkheid' het vaakst benoemen als zeer gelukte doelstelling. De naam 'Vrolijkheid' neigt er wellicht ook naar dat kinderen dit als zodanig benoemen. Een opvallend gegeven is dat de doelstelling 'verhaal' door de tieners het meest is genoemd als minst gelukte doelstelling. Tegelijkertijd is dit ook twee keer genoemd als best gelukte

doelstelling. Desondanks is deze doelstelling wel als thema naar voren gekomen uit de eerste gedeelten van de interviews. Bij de doelstelling 'vertrouwen' daarentegen gebeurt precies het tegenovergestelde. Dit wordt een belangrijk doel gevonden, maar komt niet als thema naar voren uit de interviews zelf. Bij de doelstelling 'veiligheid' is meer overeenstemming. Dit wordt geen heel geslaagd doel gevonden en komt ook niet naar voren als thema. Het lijkt erop dat de tieners dit niet erg belangrijk vinden. Veerkracht ten slotte heeft een twijfelachtige status. Het wordt een moeilijk thema gevonden en veelal waren de jongeren vrij snel weer vergeten wat dit doel inhield. Het is heel goed mogelijk dat dit van invloed is geweest bij de beoordeling.

In de toekomst is het van belang rekening te houden met het grote sociale component van de activiteiten van de Vrolijkheid. Een activiteit waar sociale interactie centraal staat, zal wellicht geschikter zijn dan een activiteit waar de jongeren vooral individueel aan de slag gaan. Ook zijn de jongeren erbij gebaat dat er rekening wordt gehouden met het leerzame component. Wanneer er bijvoorbeeld een breakdance activiteit plaatsvindt is het goed een mogelijkheid te bieden tot verdieping, zodat ook deelnemers die al wat langer naar de activiteit gaan nog steeds uitgedaagd worden. Een andere optie is meer afwisseling te bieden in de activiteiten en vaker van het aanbod te veranderen. Een nadeel hierbij is echter dat, wanneer de jongeren zich speciaal aangetrokken voelen tot een bepaalde activiteit, zij wellicht minder enthousiast zullen zijn over het veranderen van de activiteiten. Wat betreft de vijf doelstellingen van de vrolijkheid lijken de doelen vrolijkheid en vertrouwen het beste uit de verf te komen. Ook zijn er mogelijke aanwijzingen dat veerkracht bevorderd wordt door de activiteiten. Om de 5 doelstellingen te bewerkstelligen, zou het dan ook het meest voor de hand liggen om de aandacht te richten op de doelen verhaal en veiligheid. De ervaring van een algemeen gevoel van veiligheid zou echter erg kunnen verschillen per opvanglocatie. Of aan dit gevoel van veiligheid nog gewerkt moet worden, zou dan vooral moeten blijken uit een analyse waarin verschillende opvanglocaties op dit punt met elkaar vergeleken worden.

4.2 Beperkingen en mogelijkheden voor vervolgonderzoek

Het onderzoek was uitgevoerd op AZC Markelo. Dit centrum is relatief kindvriendelijk. Er is gelegenheid tot basketbal, voetbal, tafeltennis, computeren en biljart. Ook is er een knutselactiviteit op de woensdagmiddag voor de kleinere kinderen. De ligging van het centrum, is wat buitenaf en de dorpskernen van Markelo en Rijssen zijn beperkt bereikbaar met het openbaar vervoer. Andere centra verschillen wellicht wat betreft deze aspecten. Ook zijn er relatief veel kinderen in AZC Markelo. Ook dit gegeven verschilt per centrum. In hoeverre de resultaten uit dit onderzoek replicerbaar zijn op andere centra, zal dan ook moeten blijken uit verder onderzoek.

De steekproef bevatte deelnemers van drie verschillende activiteiten die door de Vrolijkheid werden aangeboden. De mogelijkheid bestaat dat deze activiteiten alle drie een andere werking hebben en de tieners op een verschillende manier helpen. Aangezien de tieners echter elke bijeenkomst zelf mogen kiezen aan welke activiteit ze deelnemen, en een aantal jongeren daar ook dankbaar gebruik van maakt door afwisselend naar verschillende activiteiten te gaan, is er voor gekozen om de aanwezigheid van de Vrolijkheid in zijn geheel te bestuderen. Een beperking in het bestuderen van deze effecten, was de recente verandering in activiteiten, waarbij meer jonge kinderen zijn gaan deelnemen aan de breakdance activiteit en de meidenactiviteit is stopgezet. In hoeverre dit invloed heeft gehad op het onderzoek is niet bekend.

De deelnemers zijn niet getest op psychische problematiek. Men is slechts gevraagd of bepaalde klachten die op dergelijke problematiek kunnen wijzen, aanwezig zijn. Opvallend gegeven hierbij is dat de tieners die al van zeer jonge leeftijd in Nederland waren niet zelf aangeven zich somber, verdrietig, bang of moe te voelen. Tieners die daarentegen op latere leeftijd naar Nederland kwamen, geven wel aan dat deze problemen spelen of speelden. Dit fenomeen zou te maken kunnen hebben met wat Masser (1992) benoemde als het hebben meegemaakt van oorlogsgeweld. De problemen die de tieners zelf zoal noemen zijn zorgen om de asielpcedure of familieleden, het moeten zorgen voor zieke familieleden, verveling en discriminatie. Hodes et al. (2008) en McCarthy & Marks (2010), spraken van nachtmerries, flashbacks, zorgen en posttraumatische stress als voorkomende klachten. Een aantal jongeren noemde flashbacks en zorgen inderdaad als aanwezige symptomen. Of de jongeren aan posttraumatische stress leiden is echter niet getest.

Vervolg onderzoek zou zich kunnen richten op het op kwantitatieve wijze vaststellen van de gevonden resultaten. Er kan onderzocht worden of de zelfgerapporteerde verbetering in welzijn ook overtuigend aanwezig is en of deze verbetering ook daadwerkelijk verschilt van tieners die niet deelnemen aan een dergelijke activiteit. Omdat er in het huidige onderzoek geen sprake was van een controlegroep kan hierover nog niet met zekerheid een uitspraak gedaan worden. Om na te gaan of reactiviteit een groot effect heeft gehad op het onderzoek, kan wellicht een observationeel onderzoek uitgevoerd worden en kunnen begeleiders worden geïnterviewd. In het onderzoek van Suzuki et al. (2004) kwam naar voren dat muziektherapie de mate van agressie verminderde bij ouderen met dementie. Eén jongen gaf in het onderzoek ook aan minder problemen te maken wanneer hij deelnam aan de activiteit. Het zou hier om het zelfde fenomeen kunnen gaan. Deze jongen was overwegend een deelnemer van de rapactiviteit. Vervolgonderzoek zou zich er dan ook op kunnen richten of deze rapactiviteit een zelfde werking heeft als muziektherapie. Ander vervolgonderzoek kan zich uitstrekken naar andere locaties en leeftijdsgroepen.

Referenties

- Allen, K., Golden, L. H., Izzo, J. L., Ching, M. I., Forrest, A., Niles, C. R., et al. (2001). Normalization of hypertensive responses during ambulatory surgical stress by perioperative music. *Psychosomatic Medicine*, *63*(3), 487-492.
- Barrera, M. E., Rykov, M. H., & Doyle, S. L. (2002). The effects of interactive music therapy on hospitalized children with cancer: a pilot study. *Psycho-Oncology*, *11*(5), 379-388.
- Bean, T. M., Eurelings-Bontekoe, E., & Spinhoven, P. (2007). Course and predictors of mental health of unaccompanied refugee minors in the Netherlands: One year follow-up. *Social Science & Medicine*, *64*(6), 1204-1215.
- Brooks, D., & Stark, A. (1989). The effect of dance/movement therapy on affect: A pilot study. *American Journal of Dance Therapy*, *11*(2), 101-112.
- Callaghan, K. (1993). Movement psychotherapy with adult survivors of political torture and organized violence. *Arts in Psychotherapy*, *20*(5), 411-421.
- Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA). (z.d.-a). Verkregen op 13 oktober 2010 via <http://www.coa.nl/NED/website/faq.asp?command=detail&r=1&menuid=15>.
- Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA). (z.d.-b). Verkregen op 13 oktober 2010 via: <http://www.coa.nl/NED/website/page.asp?menuid=101>.
- Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA). (z.d.-c). Verkregen op 13 oktober 2010, via <http://www.coa.nl/NED/website/page.asp?menuid=135>.
- Cooke, M., Moyle, W., Shum, D., Harrison, S., & Murfield, J. (2010). A randomized controlled trial exploring the effect of music on quality of life and depression in older people with dementia. *Journal of Health Psychology*, *15*(5), 765-776.
- Daud, A., af Klinteberg, B., & Rydelius, P.-A. (2008). Resilience and vulnerability among refugee children of traumatized and non-traumatized parents. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*, *2*(1), 7.
- Derluyn, I., & Broekaert, E. (2007). Different perspectives on emotional and behavioural problems in unaccompanied refugee children and adolescents. *Ethnicity & Health*, *12*(2), 141-162.
- Fernandes, S. C., & Arriaga, P. (2010). The effects of clown intervention on worries and emotional responses in children undergoing surgery. *Journal of Health Psychology*, *15*(3), 405-415.
- Geltman, P. L., Grant-Knight, W., Meht, S. D., Lloyd-Travaglini, C., Lustig, S., Landgraf, M. M., et al. (2005). The "Lost boys of Sudan" - Functional and behavioral health of unaccompanied refugee minors resettled in the United States. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, *159*(6), 585-591.

- Goodman, J. H. (2004). Coping with trauma and hardship among unaccompanied refugee youths from Sudan. *Qualitative Health Research, 14*(9), 1177-1196.
- Haun, M., Mainous, R. O., & Looney, S. W. (2001). Effect of music on anxiety of women awaiting breast biopsy. *Behavioral Medicine, 27*(3), 127-132.
- Hodes, M., Jagdev, D., Chandra, N., & Cunniff, A. (2008). Risk and resilience for psychological distress amongst unaccompanied asylum seeking adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49*(7), 723-732.
- Koch, S. C., & Weidinger-von der Recke, B. (2009). Traumatised refugees: An integrated dance and verbal therapy approach. *Arts in Psychotherapy, 36*(5), 289-296.
- Lorek, A., Ehntholt, K., Nesbitt, A., Wey, E., Githinji, C., Rossor, E., et al. (2009). The mental and physical health difficulties of children held within a British immigration detention center: A pilot study. *Child Abuse & Neglect, 33*(9), 573-585.
- Luster, T., Qin, D., Bates, L., Rana, M., & Lee, J. A. (2010). Successful adaptation among Sudanese unaccompanied minors: Perspectives of youth and foster parents. *Childhood-a Global Journal of Child Research, 17*(2), 197-211.
- Madden, J. R., Mowry, P., Gao, D. X., Cullen, M., & Foreman, N. K. (2010). Creative arts therapy improves quality of life for pediatric brain tumor patients receiving outpatient chemotherapy. *Journal of Pediatric Oncology Nursing, 27*(3), 133-145.
- Masser, D. S. (1992). Psychosocial functioning of Central-American refugee children. *Child Welfare, 71*(5), 439-456.
- McCarthy, C., & Marks, D. F. (2010). Exploring the health and well-being of refugee and asylum seeking children. *Journal of Health Psychology, 15*(4), 586-595.
- Myskja, A., & Nord, P. G. (2008). "The Day the Music Died" - A pilot study on music and depression in a nursing home. *Nordic Journal of Music Therapy, 17*(1), 30-40.
- Raglio, A., Bellelli, G., Traficante, D., Gianotti, M., Ubezio, M. C., Villani, D., et al. (2008). Efficacy of music therapy in the treatment of behavioral and psychiatric symptoms of dementia. *Alzheimer Disease & Associated Disorders, 22*(2), 158-162.
- Ritter, M., & Graff, K. (1996). Effects of dance/movement therapy: A meta-analysis. *Arts in Psychotherapy, 23*(3), 249-260.
- Rousseau, C., Drapeau, A., Lacroix, L., Bagilishya, D., & Heusch, N. (2005). Evaluation of a classroom program of creative expression workshops for refugee and immigrant children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46*(2), 180-185.
- Smith, P., Perrin, S., Yule, W., Hacam, B., & Stuvland, R. (2002). War exposure among children from Bosnia-Herzegovina: Psychological adjustment in a community sample. *Journal of Traumatic Stress, 15*(2), 147-156.

- Sourander, A. (1998). Behavior problems and traumatic events of unaccompanied refugee minors. *Child Abuse & Neglect*, 22(7), 719-727.
- Suzuki, M., Kanamori, M., Watanabe, M., Nagasawa, S., Kojima, E., Ooshiro, H., et al. (2004). Behavioral and endocrinological evaluation of music therapy for elderly patients with dementia. *Nursing & Health Sciences*, 6(1), 11-18.
- Svonsdottir, H. B., & Snaedal, J. (2006). Music therapy in moderate and severe dementia of Alzheimer's type: a case-control study. *International Psychogeriatrics*, 18(4), 613-621.
- Thabet, A. A. M., & Vostanis, P. (1999). Post-traumatic stress reactions in children of war. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 40(3), 385-391.
- Vrolijkheid, D. (2009). *1001 kinderen en ontmoetingen: jaarverslag 2009*. Amsterdam: De Vrolijkheid.
- Vrolijkheid, D. (z.d.). verkregen op 20 september 2010, via www.vrolijkheid.nl.
- Watters, C. (2001). Emerging paradigms in the mental health care of refugees. *Social Science & Medicine*, 52(11), 1709-1718.